Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Slåttergubbe i Skåne

Kjell-Arne Olsson & Charlotte Wigermo

Fig.1. En rik förekomst av slåttergubbe vid Fjällmossen på Linderödsåsen. Foto: Pyret Ovesson.

Hästfibbla, bergfibbla, midsommarblomma, slåttergubbe … kärt barn har många namn. Ja, slåttergubbe *Arnica montana* är en älskad och välkänd växt. Och lätt att känna igen! Med sina stora, gulorange blommor och en fåbladig stjälk från en rosett av tungformade blad går den knappast att förväxla med någon annan av våra vilda växter. En fälad fylld av blommande slåttergubbe är nog något av det vackraste man kan uppleva i vår skånska natur (Fig. 1).

Slåttergubbe växer på mager näringsfattig mark, framförallt i gamla ogödslade, välhävdade naturbetesmarker och i slåttermarker (där sådana fortfarande finns kvar och hävdas). Ibland kan man även finna den t.ex. i gles skog, i bryn, på vägrenar samt på ohävdade gräs- och ljunghedfragment. Dessa förekomster är ofta mycket individfattiga och kan betraktas som restbestånd.

I Sverige kan man hitta slåttergubbe i de södra och mellersta delarna av Sverige upp till Dalarna. Den saknas dock på Gotland och Öland och är mycket ovanlig i de östra delarna av Svealand. I Skåne förefaller den har förlorat mer än hälften av sina lokaler under andra hälften av 1900-talet och tillbakagången tycks dessvärre fortsätta in i det nya milleniet. Slåttergubbe är fortfarande relativt vanlig i delar av Danmark, främst i de västra delarna av Jylland. I Norge minskar arten starkt och är idag klassad som Sårbar (VU). Den saknas i Finland och på Island.

I Europa har den en i huvudsak centraleuropeisk utbredning som sträcker sig söderut till norra Italien och till de västra delarna av Ryssland i öster. I Västeuropa har den enstaka förekomstområden i Frankrike och på den Iberiska halvön (Karta 1).

Slåttergubbe *Arnica montana*

Beskrivning. Slåttergubbe är en flerårig ört med kraftig jordstam. Stjälken är upprätt, körtelhårig och kan bli en halv meter hög. Bladen är strävhåriga och äggformade med helbräddad kant, de flesta sitter samlade i en basal rosett. Stjälkbladen är få och oftast motsatta. Slåttergubbe blommar i juni–juli, blomkorgarna är stora, mer än fem centimeter breda, med holkfjäll i två rader. Den översta blomkorgen omges vanligen av två mindre, sidoställda, korgar som utgår från vecket av stjälkbladen. Både strålblommor och diskblommor har en orangegul färg som avviker från den hos de flesta andra svenska arter i familjen. Frukterna är korthåriga, ribbade och har en enradig, smutsigt vit hårpensel.

Slåttergubbe är lätt att känna igen på sina motsatta blad och orangegula blommor. Den andra svenska arten i släktet, fjällarnika (*A. angustifolia*), är lik slåttergubbe men är smalbladig och saknar körtelhår, den förekommer endast i högfjällsområden i Lappland.

Utbredning. Slåttergubbe är ganska vanlig i sydvästra Sverige där den växer på kalkfattig mark, i hävdade naturbetesmarker och slåtterängar, ljunghedar, skogsbryn och vägkanter. Arten hade tidigare en mycket vidare utbredning i Syd- och Mellansverige, men har gått tillbaka kraftigt och försvunnit från många av sina tidigare växtplatser. **Första fynduppgift** publicerades på 1600-talet (Nordstedt 1920).

Användning. Slåttergubbe har använts som läkeväxt och Hoffberg (1792) skriver att ”Örten är kraftig, gör kräkning, drifwer urin, swett och rening hos fruent. Nyare Läkare berömma den uti Lamheter, Borttagenhet och mot swarta Starren, wid rötfeber, frossa m.m.” Linné uppger i *Flora Lapponica* (1737) att han sett småländska bönder insamla och röka slåttergubbe vid brist på tobak.

Etymologi. Artnamnet *montana* kommer av latinets *mons* (berg) och betyder ”som växer i bergstrakter”. Det svenska namnet slåttergubbe skall inte förväxlas med slåtterfibbla (*Hypochaeris maculata*) eller slåtterblomma (*Parnassia palustris*). Namnet hästfibbla anges av Linné som det småländska namnet på arten.

Ur: Anderberg, A. & Anderberg, A.-L., 2007. *Den virtuella floran.*
>http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html<.
Naturhistoriska Riksmuseet.

Slåttergubbe är en av de växter som fungerade som slåttervarsel – den visade när det var tid att börja slåttern. Mittblomman (husbonden Joel) började blomma och när hans två

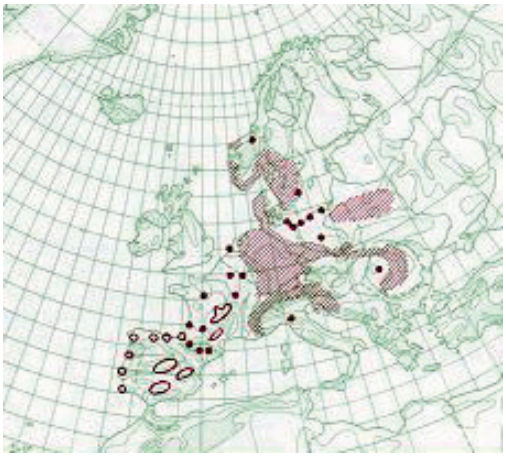
Fig. 2. Slåttergubbe. Foto: Pyret Ovesson.

drängar Herman och Pockas tittade fram med sina knoppar på sidostjälkarna, då var det dags för slitet på ängarna. På samma sätt har andra örter fungerat som varselväxter för slåtter: när linden blommar, rödklöverns blomhuvuden blivit bruna, ängsskallrans frökapslar börjat rassla … Det måste ha varit svårt att missa när det var tid för slåtter.

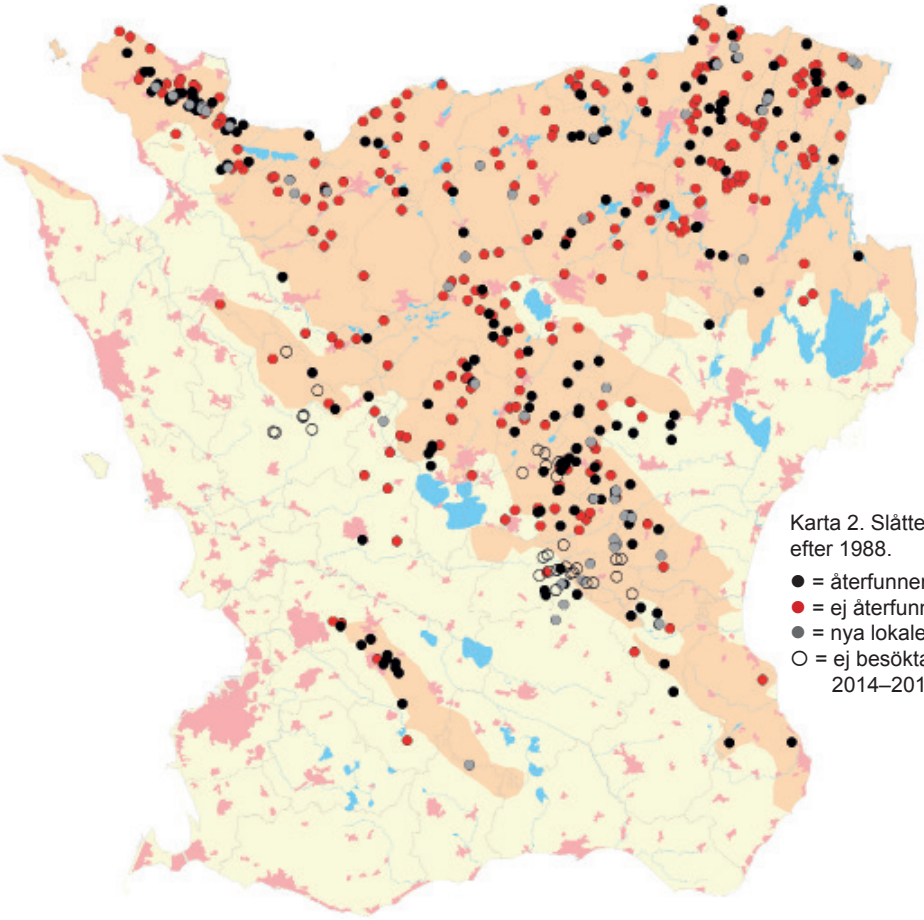
Slåttergubbe har även använts på många andra sätt i det i det gamla bondesamhället; som febernedsättande medel och som ersättning för både snus och piptobak. Tillsammmans med exempelvis kungsmynta *Origanum vulgare* och johannesört *Hypericum* sp. har slåttergubbe kommit till användning för beredning av öl och dricka. Örten har också haft rykte om sig som afrosidiacum och som ett verksamt abortmedel. Det ena kan ju i värsta fall dessvärre leda till ett behov av det andra, och här var allt förenat i en och samma växt. Dock måste all användning av *Arnica* invärtes avrådas å det bestämdaste, då detta kan leda till svåra förgiftningar. För utvärtes bruk säljs forfarande salva eller tinktur av *Arnica* mot blåmärken, stukningar och muskelbristningar då det är kramplösande och ökar genomblödning.

2014–2017 genomförde Floraväktarna i Lunds Botaniska Förening en specialinventering av slåttergubbe i Skåne. Då besökte vi flertalet av de lokaler där arten noterats på under inventeringen för Projekt Skånes Flora 1990–2005. Sammanlagt besöktes 482 loka-

ler där slåttergubben återfanns på 204 lokaler. Under dessa år blev den även noterad på 55 nya lokaler. 36 lokaler blev aldrig besökta. Vår inventering visar tydligt att slåttergubbe har gått våldsamt tillbaka under en så pass kort period som omkring två decennier. Det är knappast en art som man missar under inventeringar. Den är storvuxen, lätt att känna igen och uppträder inte tillfälligt på sina lokaler. Idag är slåttergubbe klassad som sårbar (VU) på den nationella rödlistan. Om tillbakagången är lika kraftig i övriga delar av landet, kommer det tyvärr finnas goda skäl att klassa slåttergubbe än högre när rödlistan revideras nästa gång. Den är även frislyst i Sverige, en åtgärd som knappast varit till något större gagn för arten.

Karta 1. Den totala utbredningen av slåttergubbe enligt Fries & Hultén (1986)

Karta 2. Slåttergubbe i Skåne efter 1988.

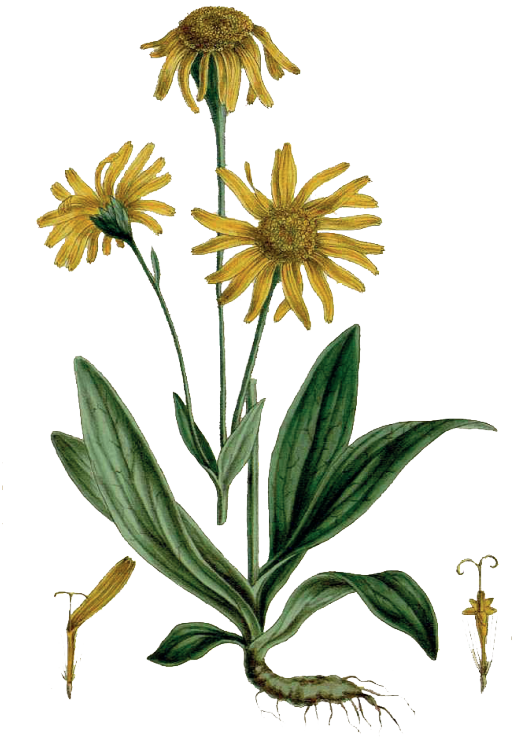
● = återfunnen 2014–2017.
● = ej återfunnen 2014–2017.
● = nya lokaler 2014–2017.
○ = ej besökta lokaler 2014–2017.

Slåttergubbe minskar och försvinner om hävden upphör och växtplatserna växer igen med grovt gräs, buskar och sly. Vidare är konstgödning och luftburet kvävenedfall konkreta hot mot arten. Många lokaler har spolierats sedan mitten av 1900-talet när naturbetesmarker planterats och omvandlats till kulturgranskogar. Slåttergubbens återstående växtplatser måste hävdas genom bete eller slåtter och gödsling måste undvikas. Där arten växer inom reservat eller områden som omfattas av biotopskydd och skötselavtal, bör åtgärder som gynnar slåttergubben tas upp i de föreskrifter som upprättas. På växtplatser som håller på att växa igen till följd av upphörd hävd kan restaurering i form av röjningar och återupptagen hävd vara lämpliga åtgärder.

Trots att slåttergubbe minskat kraftigt under det senaste halvseklet finns det fortfarande platser i Skåne där man ännu kan hänföras av hundratals blommande individ i slutet av juni och början av juli. Några exempel:

800 m SSV Östenköp i *Svensköp*
vid Kylestorps gård i *Äspinge*
Sniberups fälad i *Östraby*
1 km VSV Ingemanstorp i *Långaröd*
950 m SV Marielund i *Östra Kärrstorp*
300 m OSO Åkestorp i *Vankiva*
200 m OSO Haraldsfält i *Häglinge*
675 m VNV Bygget i *Verum*
400 m NNV Lönaholma i *Västra Torup*
1,2 km NV Hässleberga i *Norra Åkarp*
600 m SO Holmagården i *Norra Rörum*
800 m VSV Knopparp i *Linderöd*
på Boarps hed i *Linderöd*
1,3 km OSO Spångakull i *Linderöd*
1,5 km SV Venestads gård i *Träne*
450 m SO Pilhagen i *Äsphult*
Dalby fälad i *Dalby*
600 m SV Nygård i *Bonderup*
Marklunda i *Osby*
Nedraryd i *Örkened*

Så passa på, ut och njut medan tid är!

Figur 3. Slåttergubbe ur Hamilton E. 1852, *Flora homeopatica*, Vol. 1: t. 6.

Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Slåttergubbe i Skåne 2019

Kjell-Arne Olsson

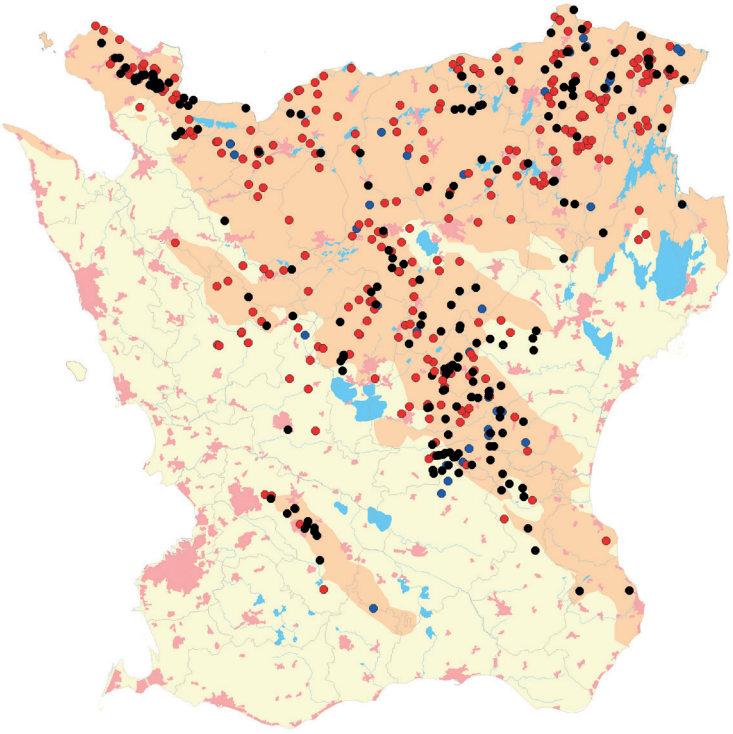
I det förra häftet av Botaniska Notiser (152:2) presenterades resultatet av den återinventering av slåttergubbe *Arnica montana* som floraväktarna i Skåne genomförde 2014–2017. Som den minnesgode läsaren säkert observerade fanns det ett 30-tal lokaler i mellersta Skåne som aldrig besöktes under denna inventering (presenterade som ofyllda ringar på sid. 33 i detta häfte). Denna brist föranledde glädjande nog Gunnar Svensson, Kristianstad, att återbesöka resterande lokaler 2019.

Försommaren 2019 besökte Gunnar de 32 lokalerna som återstod från inventeringen av Skånes Flora 1989–2005. Han återfann slåttergubbe på 17 lokaler. Särskilt rikligt (minst 400 blommande stänglar) fanns 550 m SSV Biskopsboda, 700 m S Henset och 250 m SV Henset 3:23 i Östra Sallerups socken samt 1 km VNV Björnastads gård och 1,1 km NO Viggarum i Långaröds socken.

Fig. 1. Slåttergubbe ur Seboth J. & Graf F., 1839, *Die Alpenpflanze nach der Natur gemalt*, vol. 1: t.53.

Tyvärr återfann Gunnar inte slåttergubbe på 15 av de 32 lokalerna. Så dessvärre kvarstår konstanterandet att slåttergubbe är på en beklagansvärd stark tillbakagång i Skåne.

Karta 1. Slåttergubbe i Skåne efter 1988.

● = återfunnen 2014–2019.
● = ej återfunnen 2014–2019.
● = nya lokaler 2014–2017.